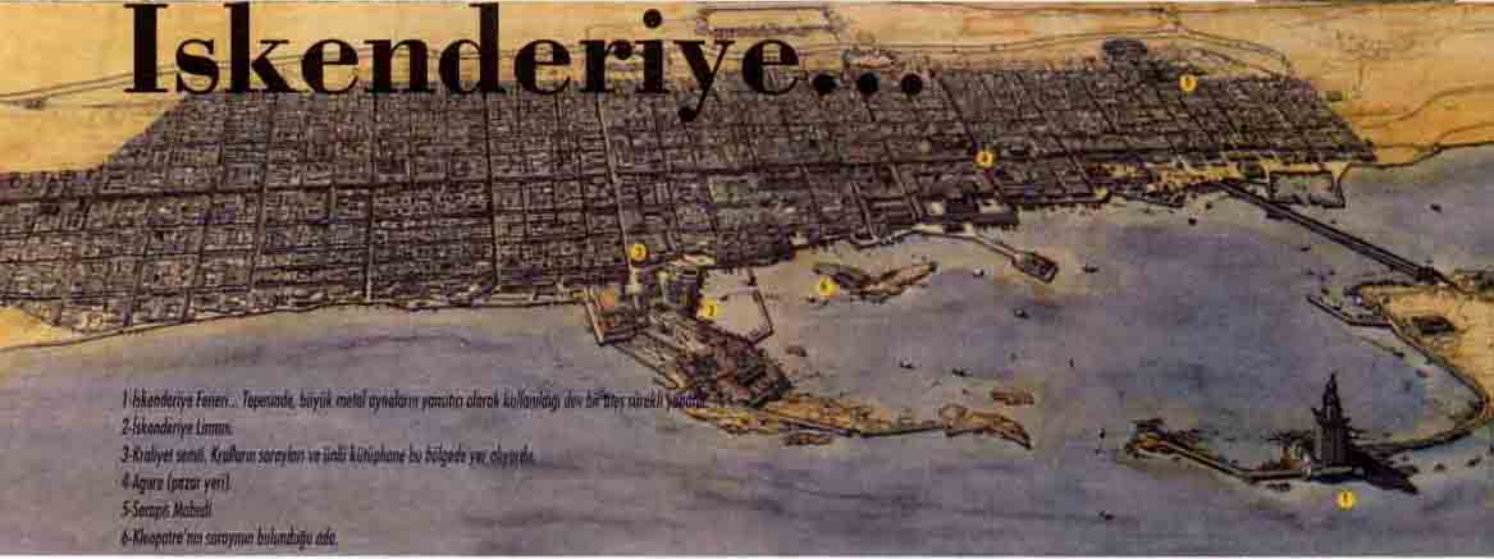

2 300 Yıl Önce Bilimin Erdemini Yakalamış Bir Kent... Ya da Yeryüzünde Bir Cennet!.. İskenderiye...

- 1-İskenderiye Feneri... Tepesinde, büyük metal aynaların yansıtmasıyla dev bir ışık sürekli yaktır.
- 2-İskenderiye Limanı.
- 3-Kraliyet sarayı. Kralların sarayları ve ünlü kütüphane bu bölgede yer alıyordu.
- 4-Agora (pazar yeri).
- 5-Serapis Mabedi.
- 6-Kleopatira'nın sarayının bulunduğu ada.

Tarihçiler, M.Ö. 332 yılında Makedonya Kralı Büyük İskender tarafından kurulan İskenderiye kentini, hep yeryüzünde bir cennet olarak nitelendirmişlerdir. Onlara göre İskenderiye, o dönemde bir insanın yaşamdan her türlü beklentisini karşılayabileceği, her aradığını bulabileceği, bir tür “yok yok” kentiydi. “İskenderiye’de, jimnazyumdan tiyatroya, müzeden gösteri salonlarına, içkiden güzel kadınlara, Tanrı sunaklarından muzaffer krallara, bilime, felsefeye kadar her müşteriye göre hizmet vardı!.. Kadınları ise gökteki yıldızlar kadar çok ve parıltılı, Tanrıçalar kadar da güzeldiler!..” Tıpkı dünyanın yedi harikasından biri olan feneri gibi, İskenderiye kenti de, ışıl ışıl parıltıyor ve o dönemde maceraperestlerin, gezginlerin, tüccarların ve filozofların ilgi odağı oluyordu. Kütüphanesi ise, 2 300 yıl öncesinin bilim adamları için adeta bir çekim merkeziydi.

KUZEY AFRIKA’da göz alıcı bir yerleşim birimi olan İskenderiye, Büyük İskender’in ölümünden sonra, O’nun komutanlarından I. Ptoleme tarafından yönetilmiş, M.Ö. 323 yılında Mısır’dan ayrılmış. Coğrafi açıdan, kıtanın iç kısımlarından Meryut gölü ile ayrılan İskenderiye, Nil Nehri’nin deltasında kanal ve kanaletlerle nehre bağlanan ilginç bir yerleşim modeli oluşturuyordu. Askeri açıdan karargâh, ekonomik açıdan ticaret merkeziydi. Ancak kent, dış saldırılara açık bir konumdaydı. O dönemde Mısır, Akdeniz’in en zengin ülkesiydi. Tahıl, dokuma, cam ürünleri, bitkisel yağ ve ilaçlar, koku ve değerli taş satıyor, bunlara karşılık maden, mermer, yün, şarap, baharat ve gemicilikte kullanılan tahta ve araç-gereç alıyordu. O dönemde İskenderiye Donanması, Akdeniz’in tek hakimi gibiydi. Kent, yerleşim planı açısından, agoranın (pazar yeri) çevresinde kurulmuş çeşitli sosyal tesisleri kapsayan Antik Yunan modelinden bir ölçüde kurtulmuş. Kuzeyde, sahilde, üst tabakanın saraylarının yer aldığı, kentin öteki kesimleriyle pek ilgisi olmayan, dışa kapalı bir semt var. Bu bölgenin, Adonis (toprak, tanrı, doğa tanrısı) onuruna düzenlenen törenler dolayısıyla yılda bir kez halkın ziyaretine açıldığı söylenir. İkinci önemli semt, tapınakların yer aldığı bölgedir. I. Ptoleme için yapı-

ılmış Tanrı Serapis Mabedi, İskenderiye’nin güneyinde, kente hakim bir tepe üzerine kurulmuş. Halbuki Antik Yunan’da, tapınakların agoraya yakın olması neredeyse kesin bir kural. Serapis Mabedi için böyle bir tepe seçilmesinin sebebi bilinmiyor. Bir başka bilinmeyen ise Büyük İskender’in mezarının yeri. Bugüne kadar tam 139 tane Büyük İskender lahiti bulunmuş. Ancak uzmanlar, bunların hiçbirinin gerçek mezar olmadığı görüşündeler.

Aslında, İskenderiye’den bugüne hemen hemen hiçbir şey kalmadığı söylenebilir. Deprem ve

Ptoleme Krallığı döneminde, zarif İskenderiyeli kadın heykelticikleri.

yağmalar sonucu kent bütünüyle yok olmuş durumda. Şimdi Mısır Hükümeti, İskenderiye için büyük bir proje başlatmış.

1988’de tartışılmaya başlanan proje, İskenderiye’nin, o dönemde bütün dünyanın gözünün üzerinde olduğu ünlü kütüphanesinin bir benzerinin yeniden yapımını öngörüyor. Uzmanlar, bunun için önce kentin ve özellikle de kütüphanenin kalıntılarını bulabilmek amacıyla geniş çaplı kazı çalışması başlattılar. Kazılar, Mısırlı ve Fransız arkeologlar tarafından gerçekleştirildi. 1992 yılında başlanan kazılardaki en önemli buluntu, M.Ö. 2’nci yüzyıla ait iki mozaik oldu. Mozaikler, Büyük İskender’in görkemli uygarlığını yansıtan mükemmellikte sanat eserleri olarak kabul ediliyor. Kazılarda, İskenderiye’nin Roma ve Arap egemenliği dönemlerine ait ilginç buluntular, mezarlar ve tarım kültürüne ilişkin önemli ipuçları ortaya çıkarıldı. Kazıların ortaya koyduğu bir başka gerçek ise kentin, bugüne kadar bilinen aksine, Orta Çağ’da da canlılığını, refah ve zenginliğini sürdürdüğüydü. Tarih ve arkeoloji kitapları, 1992 yılına kadar, İskenderiye’nin Araplar tarafından fethedildiği M.S. 640 yılından sonra hızlı bir çöküş sürecine girdiğini yazıyordu. Fransız arkeolog Jean-Yves Empereur başkanlığındaki kazı ekibi, özellikle 1993’teki çalışmaları sırasında, kentin 11

ve 14'üncü yüzyıl yaşamına ilişkin çok sayıda cam ve seramik eşya ortaya çıkardı. Bu buluntular, Iskenderiye'nin en azından 15'inci yüzyıla kadar Avrupa ve Doğu uygarlıklarıyla yakın ilişki içinde olduğunu gösteriyordu.

Iskenderiye'de, Kleopatra tarafından Roma İmparatoru Mark Antuan onuruna yaptırılmış dev bir tapınağın varlığı da belirlendi. Kazılar, Iskenderiye'nin merkezinde yer alan tapınağın ve bulunduğu bölgenin istilalar sırasında geçirdiği evrelerin anlaşılmasına da sağladı. Iskenderiye tarihi için, bugün ortaya çıkarılabilen en eski yapıt, Mark Antuan tapınağı, Kent, M.S. 9'uncu yüzyılda Hıristiyan egemenliğine girer. Buluntular, bu Hıristiyanlaştırmanın çok kanlı olduğunu gösteriyor. Kentin tarihine ilişkin bazı kazı katmanları ve özellikle 9'uncu yüzyıla ilişkin bulgular, Iskenderiye'nin bu dönemde büyük yıkıntılara uğradığını, yangın ve çatışmalara sahne olduğunu ortaya koyuyor. Mark Antuan tapınağı da, bu dönemde kiliseye dönüştürülmüş. Kentin bu bölümünün Orta Çağ boyunca terk edilmiş bir bölge olarak kaldığı, Osmanlı İmparatorluğu'nun çekilmesinden sonra da, 19'uncu yüzyıl başlarında yeniden yerleşime açıldığı tahmin ediliyor.

1992 yılından bu yana sürdürülen kazılarla, Iskenderiye'nin bir ölçüde yeniden inşa edilmesine imkan verecek kadar buluntu ve bilgi toplandı. Ancak, kent topografyası, yine de tam olarak bilinemiyor. Kentin yeniden canlanmaya başladığı 19'uncu yüzyılda, sahilde bazı bölgelerde denizin doldurulması, çok değerli kalıntıların kısmen ya da tamamen yıkılarak yerleşim alanı haline getirilmesi, eski Iskenderiye'nin çehresini neredeyse bütünüyle değiştirmiş. M.Ö. 3'üncü yüzyıldaki tepelerden ve kente doğru uzanan teras biçimindeki yamaçlardan hiç eser kalmamış. Özellikle yamaçlardaki kazılar, bütün eski eserlerin ve alt yapının ciddi biçimde tahrip olduğunu gösteriyor.

Iskenderiye kazılarının bir başka ilginç yanı ise, Ptoleme döneminin, daha sonra Roma uygarlığında da görüldüğü gibi, eski Mısır medeniyetinden önemli ölçüde etkilendiğini ortaya çıkarmıştı. Özellikle Iskenderiye Feneri'nin bulunduğu bilinen bölgede yapılan deniz dibi kazılarında, sfenksler, papirüs desenli granit kolonlar ve dev bir tanrı heykeli bulundu. Bu heykel, hiç kuşkusuz, ölüm ve doğum konusundaki Mısır tanrısı Osiris'e aitti. Deniz dibi kazılarında çok sayıda heykel parçası da ortaya çıkarıldı. Arkeologlar, bu

Dünya'nın Yedi Harikası'ndan biri olan Iskenderiye Feneri'nin maketi (sağda). Iskenderiye kentinin 50 kilometre uzatındaki kopyası olan Toposiris Magna Feneri (solda).

heykel ve parçaların, 1303 yılındaki depremde yıkılan Iskenderiye Feneri'nin yerine küçük bir savunma kalesi yaptıran Memlûkler tarafından, kent Akdeniz'den gelecek bir saldırıya karşı korunması amacıyla denize atıldığını düşünüyorlar. Denizden çıkarılan bazı antik Yunan ve Roma dönemi heykelleri de bu görüşü doğruluyor. Memlûkler, Iskenderiye Limanı'nın girişini düşman donanmalarına kapatmak amacıyla denizi heykellerle doldurmuş olmalıdır! Bugün de, özellikle limanın giriş kısmındaki deniz dibi antik kalıntılar, dev beton blokların altında kalmış durumda. Bu beton blokların kaldırılması, çok kapsamlı ve geniş bütçeli bir çalışma gerektiriyor. Arkeologlar, bunun başarılması halinde, Iskenderiye Limanı ile ilgili çok önemli buluntuların ve yolculuğa çıkanların koruyucu tanrı İris adına yaptırılmış dev bir tapınağın ortaya çıkacağını düşünüyorlar.

Iskenderiye'nin sahil kesimlerinin topografyası ise, amatör bir tarih tutkunu olan işadamı Frank Goddio'nun özverili çalışmaları sonucu kesinleştirildi. Goddio'nun sağladığı dev bütçeyle oluşturulan mühendis, uzman ve arkeolog ekibi, uzun yıllardır Iskenderiye'nin özellikle sahil kesiminde ve deniz dibinde çalışmalar yapıyor. Iskenderiye Feneri'nin kalıntılarını da bu ekip ortaya çıkardı.

Iskenderiye'nin, bir daha ortaya hiç çıkarılmayacak zenginliğini ise, ünlü kütüphanesinin paha biçilmez metinleri oluşturuyor. Metinlerin sayısı bilinmiyor. 50 binden 700 bine kadar değişen rakamlar var. Bu çok değerli ve benzersiz koleksiyonun nasıl yok olduğu da tartışmalı. Roma İmparatorluğu ve Hıristiyanlaşma dönemi yetkilile-

ri, bilerek ya da bilmeyerek bu metinleri yakmakla suçlamıyorlar. Tarihçilerin bir bölümü ise, kent Araplar tarafından fethedildiği dönemde kütüphanedeki eserlerin gereksiz oldukları savıyla yakıldığını iddia ediyor. Bir başka görüşe göre ise, M.S. 395 yılında, Iskenderiye Piskoposu Theophilos, Hıristiyanlık dışındaki bütün inançları yok etmek amacıyla, özellikle Serapis

Mabedi'ne yönelik saldırı başlatır. Mabed ve yanında bulunan kütüphane, bu saldırıda yerle bir olur. Doğal bir felaket ya da bilinçli bir katliam; hangisi olursa olsun, yok edilen, hiç kuşku yok ki, o dönemde dünyanın bir numaralı kütüphanesiydi. Bilim adamları, başvuru kaynağı olarak, nitelik ve sayı açısından Iskenderiye Kütüphanesi'nden söz ederken bir "efsane"den söz ediyormuş gibi heyecanlanırlar. Bunda, Büyük İskender'in, ölü-

M.Ö. 284'e doğan ünlü bilim Eratosten...

39 yaşındayken Iskenderiye Kütüphanesi'nin yöneticiliğini ve III. Ptoleme'nin çocuklarının eğitimini üstlenir.

Eratosten, güneş ışınlarını yorumlayarak, mevsim değişikliklerinin kolaylıkla açıklanmasını sağlar.

Eratosten, bundan tam 2 250 yıl önce güneş ışınlarını ve trigonometriyi kullanarak Dünya'nın çevresini hesaplar; 39 690 km... Ünlü bilim, bugün ölçülen 39 921 km karşısında sadece 231 km yanılmıştır.

münden sonra krallığı devralan komutanlarının ve özellikle de I. Ptoleme'nin "evrensel bilgiye" ulaşmak isteği gibi yüce bir hedefin katkısı büyük. Tarih kitapları, o dönemde dünyanın dört bir yanından bilim adamı ve elçilerin Iskenderiye'ye "bilgi satın almayı" geldiklerini yazıyor. Iskenderiye'de, dönemin bilim adamları her türlü günlük kaygıdan uzak, Kral'ın desteğinde özgürce ve sadece bilim yapmak amacıyla çalışıyorlardı. Çalışmalar (Iskenderiye Kütüphanesi metinleri), dev papirüs rulolarına yazılıyordu. Bilim adamlarının bir gözlemevi, zooloji parkı, ameliyathaneleri ve hatta idam mahkumlarının kobay olarak kullanma hakları vardı!.. Büyük İskender'in, I. Ptoleme'nin ve sonraki kraların bilime bu denli önem vermeleri, bir anlamda Antik Yunan uygarlığının ve biliminin su yüzüne çıkmasına, tanınır öğrenilmesine katkıda bulundu.

Catherine Chauveau
Science et Vie, Nisan 1995
Ceviri; Kunter Kunt

Balekçekteki Iskenderiye Kütüphanesi'nin maketi...

Mısır'ın UNESCO ile birlikte yürüttüğü Iskenderiye Kütüphanesi Projesi'nin, 2 000 yılına doğru hayata geçmesi bekleniyor. Kütüphane'nin iki müzesi var: Bilimler Tarihi ve El Yazmaları Müzeleri. Iskenderiye Kütüphanesi'nde ayrıca, astronomi pavyonu, uluslararası bir iletişim bilimleri okulu, sergi, konferans ve sanatsal gösteri salonları yer alacak. Kütüphane ise, bilim, teknik, Akdeniz kültürleri, çevre ve ekonomik kalkınma konularında ileri teknolojiye dayalı bir "bilgi bankası" olarak tasarlanmıştır. Bunun dışında dört özel bölüm var; eski el yazması eserleri onarım, ciltleme ve inceleme, şema ve haritalar, müzik ile elektronik ses ve görüntü özel bölümleri...